

بررسی کارنامه سیاسی حسینعلی منتظری

فقیه همیشه بازنده تاریخ

ادامه از صفحه یک

موضوع اثرپذیری مرحوم منتظری از برخی نزدیکان خود (و در رأس آن شخص مهدی هاشمی) چنان آشکار و واضح بوده است که حتی شاگردان دیروز و حامیان امروز وی نیز به آن معترف بوده‌اند. در همین خصوص «عمادالدین باقی» در تعریف شخصیت منتظری معترف است: «یعنی کسی بود که پیچیدگی اش با بیگانه بود و روراستی، سادگی، صفا و صمیمیت‌اش با توده مردم، وقتی مسأله ساده‌اندیشی، این گونه تئوریزه می‌شود، نتیجه‌اش این می‌شود که تئوری‌های ناراست و ناسازتری هم از دل این درمی‌آید؛ ازجمله به‌عنوان مثال «نفوذپذیری» بود یا مثلاً یکی از چیزهایی که آن اوایل درباره آیت‌الله منتظری می‌گفتند این بود که ایشان اثرپذیر است…»^[۸]

در روزهای پایانی مشخص شدن نقش حلقه نفوذ در بیت قائم‌مقام، امام راحل نیز در یکی از نامه‌ها خطاب به منتظری می‌فرمایند: «... از آنجا که ساده‌لوح هستید و سریعاً تحریک می‌شوید در هیچ کار سیاسی دخالت نکنید... والله قسم، من از ابتدا با انتخاب شما مخالف بودم، ولی در وقت شما را ساده لوح می‌دانستم که مدیر و مدبر نبودید ولی شخصی بودید تحصیلکرده که مفید برای حوزه‌های علمیه بودید.»^[۹] جالب‌تر آنکه حتی در میان اسناد فاش‌شده از لانه جاسوسی نیز موضوع اثرپذیری منتظری مورد توجه آمریکایی‌ها بوده است. در یکی از اسناد لانه جاسوسی و طبق ارزیابی کارشناسان خبره آمریکایی که پس از دیدار کارمند سیاسی سفارت آمریکا با

آیت‌الله منتظری به نگارش درآمده، وی فردی غیرمستقل و اثرپذیر معرفی شده است: «... با توجه به این ملاقات کوتاه‌مدت، ما چنین احساس می‌کنیم که وی یک متفکر سیاسی متبحر نبوده و اکثر مطالبی که به وی استناد داده می‌شود، با برایش نوشته شده یا توسط دیگران در دهانش گذاشته‌اند. مترجم وی در طول این ملاقات، یک روحانی جوان با انگلیسی خوب بود و در مواردی توصیه‌هایی به وی می‌کرد تا بر آنها تأکید کند.»^[۱۰]

حال با وجود تفسیری که در میان موافقان و منتقدان منتظری درباره ساده لوحی وی مطرح شده است می‌توان سنجد که حضور فرد سیاسی و آبدیده‌ای چون مهدی هاشمی چگونه می‌تواند مجاهد روزهای نخست انقلاب را از صراط مستقیم خارج کند.

اما روزگار وصل آیت‌الله منتظری و نظام اسلامی خیلی زود به فصل و کدورت انجامید. اختلاف‌نظرهای جدی وی با نظرات امام و مسئولان انقلابی کشور، مهم‌ترین عامل بود. آیت‌الله منتظری، مقابله نظام با جریانات مخالف و معارض را نمی‌پسندید و خواستار میدان دادن به آنها بود. خود نیز که در ابتدا از فراهم شدن فضا برای اعلام نظرات مخالفان استقبال می‌کرد، به تدریج نظرات خود را با تحلیل‌ها و دیدگاه‌های آنها منطبق کرد. مخالفت با سیاست‌های نظام در مسائلی چون جنگ تحمیلی، سیاست خارجی، اقتصاد و برخورد با معارضان به تضاد و تعارض تبدیل شد. برخورد دستگاه اطلاعاتی و قضایی کشور با سیدمهدی هاشمی، برادر داماد او نیز مزید بر علت شد و کدورت آقای منتظری از نظام را شخصی تر هم کرد.

با انتقادهای تلخ آیت‌الله منتظری در بهمن‌ماه ۶۷ و سالگرد دهم پیروزی انقلاب از عملکرد ده‌ساله نظام و نیز افشای نامه‌های او خطاب به امام در محکوم کردن مجازات عناصر مجاهدین خلق در همان سال، امام را به این نتیجه رساند که آقای منتظری، هرگز صلاحیت رهبری نظام اسلامی را ندارد. امام، خود متکفل عزل او شدند و فروردین‌ماه ۱۳۶۸، احاد جامعه نیز از تصمیم امام آگاهی و اطلاع یافتند. فروردین ۶۸، امام خمینی تصمیم قاطع خود برای برکناری قائم‌مقام رهبری را اعلام کردند. تصمیمی که با وجود پیشینه اختلافات، برای مسئولان کشور هم تکان دهنده و غافلگیرکننده بود. روح‌سیداحمد خمینی، هیأت‌رئیسه مجلس خبرگان و شخصیت‌های مسئول کشور را مطلع ساخت که امام تصمیم نهایی خود را گرفته‌اند و آقایان باید برای تعیین تکلیف، اجلاسیه‌ای در تهران برگزار کنند.

نامه ششم فروردین، سرشار از خطاب‌های تند امام به آقای منتظری بود و در آن، تلویحا قائم‌مقام رهبری را از مقام خود عزل کرده بودند. امام یک نسخه از نامه را به صدواسیما فرستاده بودند تا در بخش شبانگاهی اخبار از رادیو تلویزیون پخش شود. هاشمی رفسنجانی در تماس با سیداحمد خمینی از او می‌خواهد که فعلاً از پخش عمومی نامه خودداری کنند تا هیأت‌رئیسه خبرگان به‌همراه رئیس‌جمهور نزد امام بیایند و در این باره جلسه‌ای با رهبر انقلاب تشکیل بدهند. افراد حاضر در جلسه خصوصی با امام عبارت بودند از: آیات مشکینی، امینی، خامنه‌ای و هاشمی رفسنجانی. پژوهشگران حوزه تاریخ انقلاب چهار هدف به شرح زیر را به‌عنوان غایات اصلی ملاقات کنندگان با امام از این دیدار مطرح می‌کنند: ۱. تقاضای انصراف امام از این اقدام ولو به‌طور موقت، درصورت امکان. ۲. تقاضای عدم پخش نامه از صدواسیما. ۳. تقاضای انصراف از تشکیل اجلاس خبرگان و حداقل اجازه تأخیر آن. ۴. تقاضای ملایم‌تر کردن لحن نامه به گونه‌ای که به جنبه حوزوی ایشان لطمه وارد نسازد. در این میان حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در خاطرات خود

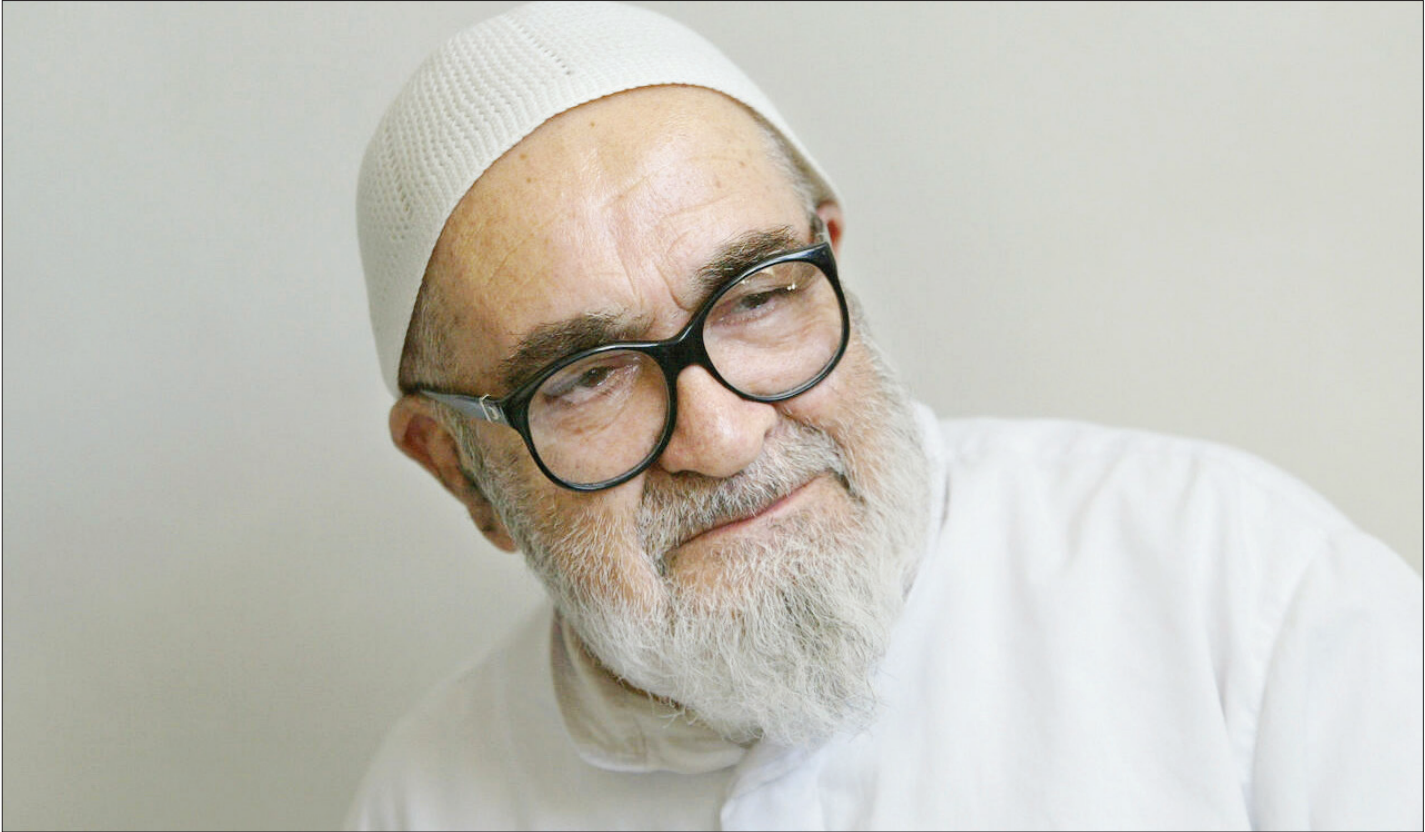
ماجرای ارسال دو نامه از سوی امام خمینی(ره) خطاب به آیت‌الله منتظری در ۶ و ۸ فروردین ۱۳۶۸ و تصمیم تاریخی ایشان در عزل قائم‌مقام رهبری را روایت کرده‌اند. روز ششم فروردین آیت‌الله خامنه‌ای به تهران رسیده و مستقیماً به دفتر آقای هاشمی رفتند. ایشان می‌گویند: «وقتی رفتم، ایشان بنا کرد گزارش این چند روز را دادن که این چندروز چه گذشته؛ تماس‌هایی که گرفته شده بود. ایشان [آقای هاشمی رفسنجانی] احساس نگرانی می‌کرد. ایشان هم مثل من واقعا احساسش همین احساس نگرانی بود. امام گفته بودند یکی از سه چیز باید انجام بگیرد: یا ایشان قول بدهد که اصلاح کند کارش را، بیشتر را، حرف‌هایش را، اینها را درست کند؛ یا اینکه استعفا بدهد؛ یا اینکه مجلس خبرگان تشکیل بشود و تصمیم گیری کنند. معلوم بود که امام خیلی جدی عازم این قضیه‌اند. در همین حین که ما صحبت می‌کردیم، حاج‌احمد آقا تلفن زد به آنجا و آقای هاشمی گفت که فلانی اینجا است. ایشان گفت پس فلانی هم بشنود. من هم رفتم پای تلفن. گفت امام این نامه را به آقای منتظری نوشته و شروع کرد نامه را خواندن. خب نامه خیلی تکان دهنده بود برای ما.»^[۱۱]

پرده سوم: حمایت و دلسوزی منتظری از فرقه ضاله بهاییت و منافقین

نکنه مغفول مانده برخی گزارش‌ها تاریخی درباره زندگی سیاسی «حسینعلی منتظری»، موضوع کمک‌های مادی و معنوی وی به اعضای گروهک منافقین و فرقه ضاله بهاییت بوده است. این مسأله پیش‌تر به اعتراف یکی از اعضای دفتر منتظری رسانه‌ای شد. حجت‌الاسلام مجتبی لطفی، عضو دفتر آیت‌الله منتظری در بخشی از نشست بیت آیت‌الله منتظری و دهه ۶۰ گفته بود: «آیت‌الله منتظری فقط یک کار انسانی می‌کرد و آن هم این بود که به خانواده زندانی‌ها اعم از بهایی، مسلمان، مجاهد و توده‌ای قبل و بعد انقلاب کمک می‌کرد. دختر ایشان اشرف منتظری، رابط آیت‌الله منتظری برای کمک به خانواده‌های زندانیان بود. رئیس زندان قزل حصار به وی می‌گوید چرا به اینها کمک می‌کنی، می‌گوید: «مگر شما به زندانی‌ها غذا نمی‌دهید؟ خب زن و بچه اینها هم انسان هستند.»^[۱۲] بروز این مستند ناخودآگاه علاقه‌مندان به تاریخ را به یاد جمله‌ای از حضرت امام(ره) خطاب به منتظری در نامه معروف ۶ فروردین ۶۸ که برای اصلاح مسیر به اعوجاج رفته شاگرد خود او را از خطای بزرگ حمایت از منحرفان برحذر داشتند، می‌اندازد. در بخشی از نامه که حضرت امام تأکید داشته‌اند: «سعی کنید افراد بیت خود را عوض کنید تا سهم مبارک امام، بر حلقوم منافقین و گروه مهدی هاشمی و لیبرال‌ها نریزد.»

از همه مسائل تلخ‌تر آنکه برخی میردان و خوش‌باوران به جریان تحریف، رویکرد منتظری در قبال گروه‌های ضاله را تظہیر کرده و سعی داشته از وی چهره‌ای میناه‌روو انسانی را ترسیم کنند؛ این درصورتی است که حکم «فرقه ضاله بهاییت» یا «گروه‌های محارب» در تمام مذاهب و گرایش‌های اسلامی مشخص است. باوجود این، برخی شاگردان منتظری سعی داشته‌اند مصداق کمک‌های مالی وی را بی اعتبار، و اصل کمک یا دلسوزی برای خانواده افراد محارب را اعتبار بخشد. به‌طور مثال عمادالدین باقی از افراد نزدیک به آیت‌الله منتظری که از طرف وی مسئول کمک به خانواده زندانی‌ها بود، در مقام پاسخ به این ادعا در یادداشتی گفته است: «آیت‌الله منتظری تا آنجا که شخصا اطلاع دارم مراجعه و درخواستی از سوی خانواده‌های بهاییان و نیز متهمان به اقدامات خشونت‌بار و تروریستی نداشته‌اند که همچون امام علی(ع) با آنان رفتار کند…»^[۱۳]

نگاه

«باقی» در این یادداشت هرچند مصادیق کمک به خانواده‌های منافقین و بهایی‌ها را رد می‌کند اما اصل این اقدام را زیرسوال نمی‌برد و آن را اقدامی شایسته می‌داند. از آن مهم‌تر اینکه در تکذیب نهایی دستیابی به فضیلتی نفی شده است و نه ارتکاب خطایی؛ بنابراین از یک سو ضمن درنظرگرفتن تبعات سوء برخی ارتباطات امروز بیت آیت‌الله منتظری با جریانات مطرود ملت در محافل دینی و حوزوی به ابزار تکذیب متوسل می‌شوند و از دیگر سوبا فضیلت شمردن کمک به خانواده زندانیان بهایی و منافقین و... پیوندهایی که بین همه جریاناتی که با انقلاب اسلامی در تقابلند، برای افزایش عُدّه و عده‌ها محترم می‌شمارند. البته نباید این مهم را فراموش کرد که حسینعلی منتظری چون خاتمتیت پیامبر اسلام(ص) را قبول ندارند، کافر در خردادماه ۸۷ بود که بر لزوم حفظ حقوق شهروندی بهاییان در کشور تأکید کرده بود و حتی براساس خبرهای منتشرشده در رسانه‌ها از جمله بنگاه‌های خبرپرآکنی بیگانه دفتر آیت‌الله منتظری صحت پاسخ آیت‌الله منتظری را تأیید کرد. این مرجع تقلید حتی در شهریورماه ۸۸ هم درباره این فرقه تأکید کرد که «با توجه به شرایط و خصوصیات دو عنوان محارب و مفسد در فقه، این دو عنوان بر فرقه مذکور صدق نمی‌کند، هرچند این فرقه چون خاتمتیت پیامبر اسلام(ص) را قبول ندارند، کافر هستند و در رابطه با معاشرت و دادوستد با آنها باید طبق قانون عمل شود.»

پرده چهارم: فتنه‌های دوم و سوم/ از سخنرانی ماه رجب تا انتخابات ۸۸

روز ۲۳ آبان ۱۳۷۶ (۱۳ رجب ۱۴۱۸] بود که منتظری در بیت خود سخنرانی به مناسبت میلاد حضرت امیرالمومنین (ع) ترتیب داده بود. شرکت‌کنندگان محدود و گزینش شده این مراسم در آنجا حاضر بوده تا شاهد بزرگ‌ترین هجمه‌های فقهی و سیاسی منتظری به حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای باشند. فارغ از آنکه ایرادات زنجیره‌ای که منتظری به نهاد‌های امنیتی می‌زد جنسی از نوع کینه و نفاق نسبت به جایگاه ولایت‌فقیه داشت، اما سعی شد با سلب اعتبار فقهی رهبر معظم انقلاب، اعتبار از دست‌رفته منتظری مجدد بازیابی شود تا در دوران سیاسی جدید کشور که به نام اصلاحات مشخص می‌شد بتواند جایگاه مرجعیت فکری و مذهبی خود میان نیروهای چپ را بازسازی کند. شاید کمتر کسی گمان می‌کرد این پرده از زندگی منتظری درست ۱۲ سال پس از سخنرانی معروف ماه رجب وی، نمودی عینی‌تر داشته باشد.

اگرچه منتظری در سخنرانی ۲۳ آبان ۱۳۷۶ (۱۳ رجب ۱۴۱۸] دواشکال فقهی چون: «یکی لزوم شرط اعلمیت مقام رهبری و دیگری فقدان شرایط مرجعیت در شخص رهبر»^[۱۴] را مطرح کرد اما این درحالی است که به‌گواه تاریخ سه‌روز بعد از وفات آیت‌الله اراکی جامعه‌مدرسین حوزه علمیه‌قم در اعلامیه مورخ ۱۱ آذر ۱۳۷۳ به امضای دبیر وقت جامعه مرحوم آیت‌الله‌فاضل لنکرانی هفت نفر را به‌ترتیب عنوان افراد واجد شرایط مرجعیت اعلام کرد: آقایان ۱. محمد فاضل لنکرانی، ۲. محمدتقی بهجت، ۳. سیدعلی خامنه‌ای (مقام معظم رهبری)، ۴. حسین وحید خراسانی، ۵. جواد تبریزی، ۶. سیدموسی شبیری زنجانی، ۷. ناصر مکام شیرازی. جامعه روحانیت مبارز تهران نیز به ترتیب سه نفر را مرجع جائزالتقلید معرفی کرد: ۱. سیدعلی خامنه‌ای (مقام معظم رهبری)، ۲. محمد فاضل لنکرانی و ۳. جواد تبریزی. مجمع جهانی اهل‌بیت(ع) هم گزینش حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای را به عنوان مرجع طایفه شیعه مورد تأیید قرار داد. همچنین مصوبات جامعه مدرسین و جامعه روحانیت مبارز تهران و دیگر تشکل‌های

دینی موید موضوع «اجماع» در انتخاب مرجعیت عام می‌شود. بااین‌حال انتقادهای دامنه‌دار وی و دیدارهای زنجیره‌ای با برخی روشنفکران دینی جناح اصلاح‌طلب بیشتر از پیش شده بود. افرادی که در همان سال‌ها با ارائه قرائت‌های کفرگونه از وحی و شخصیت پیامبر(ص) و زیرسوال بردن عصمت ائمه معصومین(ع) پس از چندی از کشور گریختند.

اما دوسال پس از سخنرانی منتظری، یکی از موضوعاتی که در بین ناراضیان و شورشگران به‌ظاهر دانشجو دیده می‌شد، نامه حسینعلی منتظری در حمایت از افراد معاند بود که در سطح کوی دانشگاه پخش شد. وی در مصاحبه‌ای نظام اسلامی را به بی‌قیدو بند بودن متهم می‌کند و بازداشت‌های افراد معاند و آشوبگر را صرفاً یک پرورنده‌سازی می‌داند که از روی حق و انصاف نبوده است!^[۱۵] اما با گذشت سال‌ها و مواجه کشور با انتخابات پرحاشیه سال ۸۸، نمود دیگری از حضور فعالانه منتظری در دشمنی سازمان‌یافته با انقلاب اسلامی و مردم نمایان شد، پس از آشوب و کارناوال‌های سیاسی متعدد و دنباله‌دار معترضان به انتخابات که پس از ۲۹ خرداد آن سال به لشکرکشی چند هزار نفری فتنه‌گران تبدیل شد، روز ۲۹ آذر آقای حسینعلی منتظری که حامیان موسوی از او به‌عنوان رهبر معنوی جنبش سبز نام می‌بردند، در هنگامه فتنه ۸۸ دارفانی را وداع گفت و همین امر نیز به مستمسکی برای شلوع کاری و اغتشاش‌آفرینی حامیان موسوی تبدیل شد. ۲۹ آذر آن سال برگی از صفحات پرحادثه آن سال بود. اگرچه مرحوم منتظری پیش‌تر در وصیتنامه خویش نسبت به سیاسی شدن تشییع جنازه خود هشدار داده بود اما تعدادی از افرادی که از تهران و نجف‌آباد به قم رفته بودند، ضمن اعلام شعارهایی علیه نظام اسلامی، به سنگ‌پراکنی و درگیری با مردم قم و همچنین ایجاد خسارت به اموال عمومی در خیابان‌های اطراف حرم مطهر حضرت معصومه(س) پرداختند. همچنین عدم حضور برخی از علما و مراجع عظام تقلید چون آیت‌الله صافی گلپایگانی، آیت‌الله مکام شیرازی، آیت‌الله مصباح‌یزدی و آیت‌الله جوادی آملی در مراسم تدفین آیت‌الله منتظری مشهود بود اما پس از رحلت مرحوم منتظری، رهبر معظم انقلاب در پیامی از روی رأفت که برای درگذشت وی صادر کردند، وی را فقهی‌ی متبحر و استادی برجسته نامیدند و تصریح کردند: «دورانی طولانی از زندگی آن مرحوم در خدمت نهضت امام راحل عظیم‌الشأن گذشت و ایشان مجاهدات زیادی انجام داده و سختی‌های زیادی در این راه تحمل کردند. در اواخر دوران حیات مبارک امام راحل امتحانی دشوار و خطیر، پیش آمد که از خواندن متعال می‌خواهم آن را با پوشش مغفرت و رحمت خویش بپوشاند و ابتلائات دنیوی را کفاره آن قرار دهد.»^[۱۶]

منتظری در ۶ ماهی که از فتنه می‌گذشت از حامیان اصلی موسوی و کروبی بود؛ مرحوم منتظری در اوایل مهرماه ۸۸ در نامه‌نگاری‌هایی با میرحسین موسوی خود را پایه‌گذاران نظریه ولایت‌فقیه عنوان کرد و گفت که: «امروز از این موضوع احساس شرمندگی می‌کند.»^[۱۷] در بخش دیگری از این نامه‌نگاری که در پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله منتظری نیز منتشر شد، منتظری خطاب به موسوی نوشت: «در جریان انتخابات ریاست‌جمهوری اخیر و وقایع و فجایع بعد از آنکه شما موردتوجه اقشار وسیعی از مردم و نخبگان قرار گرفتید، در حقیقت از آزمایش و ابتلای بزرگی در پیشگاه خداوند متعال و در مقابل مردم آگاه، سرلند بیرون آمدید.»^[۱۸] از سویی دیگر وی پس از حوادث ۱۲ آبان که با سر دادن شعارهای ساختارشکنانه از سوی حامیان موسوی و کروبی همراه بود، در تماس تلفنی با کروبی از حوادث پیش آمده برای وی و

همراهانش در راهپیمایی روز ۱۳ آبان اظهار تأسف کرد و گفت: «تعجب می‌کنم این چه سیاستی است که حتی در راهپیمایی ۱۳ آبان هم با مردم چنین برخوردی می‌کنند و معلوم نیست که پس از انتخاباتی که برگزار شد، اینها می‌خواهند کشور را به کجا ببرند.»

حسینعلی منتظری با نامه‌ها و خطابه‌های خود، مشروعیت نظام و امانتداری نظام در انتخابات سال ۱۳۸۸ را به زیرسوال برد و چنین موضع‌گیری کرد که آشوبگران نیز به وظایف شرعی خود عمل می‌کنند و شهید محسوب می‌شوند و نظام جمهوری اسلامی به کارها و اقداماتی روی آورده است که رژیم پهلوی انجام می‌داد! وی در نامه‌ای علیه نظام جمهوری اسلامی در قبال فتنه‌گران می‌شورد. ماهیت نامه سرگشاده منتظری نشان می‌دهد که وی پایه‌های اعتقادی و بنیادی حکومت جمهوری اسلامی را مورد خدشه قرار می‌دهد و در فرآیند کنشگری معترضان و فتنه‌گران، حامی عده‌ای آشوبگر بوده است که خواستار تحصیل قدرت به نفع خویش بودند و از این گذرگاه سعی در آتش افروزی در جریان فتنه ۸۸ کرد.^[۱۹]

سکانس پایانی: ضدقهرمان بازنده

پس از گذشت سال‌ها از فوت حسینعلی منتظری، بسیاری از اصحاب تحریف سعی داشته‌اند با ایجاد تصویری یکپارچه و منسجم از وی، مسأله جایگاه سیاسی و فقهی منتظری را از آن چیزی که بوده است بیشتر نمایان کنند. تلاش‌های بی‌وقفه یکی از شاگردان قدیمی منتظری (محسن کدیور) در انتشار دو کتاب و نیز برگزاری برخی یادبودها یا انتشار قارچ‌گونه سلسله خاطرات و یادداشت‌های جریان تحریف و بدخواهان انقلاب باعث شده بعضی ساده‌اندیشان با عبور از برخی روایت‌ها، قرائت‌های ارائه‌شده از منتظری واقعی را در نظر نگیرند. فردی که در میان نمازجمعه‌های ابتدایی دهه ۶۰ گروهک منافقین را عمال دشمن و آنان را مستوجب مرگ دانست، یکباره از نگاه فقهی و سیاسی خود بازمی‌گردد و در این میان عده‌ای از خام‌اندیشان باور دارند مردم به فقهی اعتماد می‌کنند که حتی در کوچک‌ترین ابزار نظرهای خود استقامت نمی‌ورزد. داستان «همیشه بازنده بودن ضدقهرمان‌های تاریخ انقلاب»، اگرچه در صورت‌ها و اشکال مختلف ثبت و ضبط شده است اما افول مبارز انقلابی دهه ۵۰ به یک پای ثابت رسانه‌های ضدانقلاب و نیز تبدیل شدن از «فقیه انقلاب» به «آموزگار سران فتنه» خود جای تأمل و تدبر دارد.

ارجاعات

- آیت‌الله منتظری چگونه قائم‌مقام شد؟، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، مصاحبه با مرتضی میردار، کد خبر: ۶۰۶۴
- خاطرات آیت‌الله ابراهیم امینی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۹۲، چاپ اول، ص۲۵۵
- همان
- خاطره‌ها، بررسی برهه‌ای حساس از تاریخ رهبری نظام جمهوری اسلامی ایران، محمد محمدی‌ری شهری، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ دوم، بهار ۱۳۹۴، ج۴، صص ۲۴–۲۲
- خاطرات آیت‌الله مهدوی کنی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۹۳
- رنجامه به حضرت آیت‌الله منتظری، سیداحمد خمینی، صص ۴۷
- سیر تاریخی مواضع سیاسی منتظری راه سرمایه‌امام و امید ملت در محاصره تبهکاران و منحرفان نفوذی، رجانپوز، ۱۴ آذر ۱۳۸۸
- «فقیه‌دوراندیش»، سخنرانی عمادالدین باقی در مسجد الرسول نجف‌آباد، ۹۷/۴/۱۷، سایت عمادالدین باقی /نیز: «قائم‌مقام، در میانه دگردیسی و سنگوارگی»، روزنامه شرق، ش ۳۰۲۹/۲۹/۹۶، صص ۱۶
- صحیفه امام، ج۲۱، ص ۳۲۹
- اسناد لانه جاسوسی آمریکا، کتاب دهم، بخش دوم، دانشجویان پیروخط امام، تهران، بی‌تا، صص ۷۰۸–۹۰۷
- روایت رهبری، موسسه انقلاب اسلامی
- مناظره «بیت آیت‌الله منتظری و دهه ۶۰» در دفتر مطالعات و تدوین تاریخ ایران / با حضور عباس سلیمی‌نمین، مرتضی باقری عضو موسس واحد نهضت‌های آزادی‌بخش، مصطفی‌اییزدی از نزدیکان مرحوم منتظری و مجتبی لطفی عضو دفتر آیت‌الله منتظری
- مناظره عمادالدین باقی و عباس سلیمی‌نمین، ۱۳۹۷/۰۹/۲۵
- ابتدال مرجعیت شیعه، محسن کدیور، ویرایش چهارم، اردیبهشت ۱۳۹۴، ناشر: وب‌سایت محسن کدیور، ص۱۷
- مصاحبه حسینعلی منتظری با رادیو زمانه، ۱۳۷۸/۰۴/۱۶
- پیام تسلیت رهبر معظم انقلاب اسلامی درپی درگذشت آیت‌الله منتظری، ۱۳۸۸/۰۹/۲۹
- نامه منتظری به میرحسین موسوی، بی‌بی‌سی فارسی، ۳۱ شهریور ماه ۱۳۸۸
- همان
- نامه حسینعلی منتظری در حمایت از شورشیان و سران فتنه، ۱۳۸۸/۰۴/۳